

MILLIY INNOVATSIYA TIZIMINI RIVOJLANISHINING AYRIM JIHATLARI

F. B.Shakirova - TDTU professori

J. J.Abdulakimov - TDTU talabasi

Jahon iqtisodiyotida ilmiy va texnologik taraqqiyot raqobatbardoshlikni belgilaydigan asosiy omilga aylanmoqda. Milliy innovatsiya tizimining rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy o'sishi va mustaqil taraqqiyoti uchun strategik ahamiyat kasb etmoqda. Oxirgi yillarda O'zbekiston ilmiy-innovatsion faoliyatni rivojlantirishda sezilarli darajada ilgari ketdi.

Innovatsiya — zamonaviy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashda hal qiluvchi omillardan biri bo'lib, uning samarali rivojlanishi uchun muvofiq institutlar, siyosatlar va tizimlar mavjud bo'lishi talab etiladi. Bu tizim **milliy innovatsiya tizimi (MIT)** tushunchasida o'z ifodasini topgan bo'lib, uning ilmiy asoslari turli iqtisodchi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan. Milliy innovatsiya tizimi (MIT) — bu faqatgina davlat yoki biror sektor faoliyati emas, balki turli **institutsional sub'ektlarning** o'zaro hamkorligi orqali shakllanuvchi murakkab ekotizim hisoblanadi. Ushbu tizimning samarali ishlashi turli **elementlar** o'rtasidagi muvofiqlashuvga va interaktiv hamkorlikka bog'liq.

Xorijiy ilmiy adabiyotda “milliy innovatsiya tizimi” (angl. national innovation system) tushunchasi 1980-yillar oxirida paydo bo'lib, ilk bor ingliz iqtisodchisi **Kristofer Frimen** tomonidan sistemalashtirilgan. Uning ta'rifiga ko'ra: “Milliy innovatsiya tizimi — bu yangi texnologiyalarni yaratish, olib kirish, o'zgartirish va tarqatish faoliyatlari va o'zaro hamkorliklari orqali amalga oshiruvchi davlat va xususiy sektordagi muassasalar tarmog'idir.” [1] Olimning ta'rifida innovatsiya jarayonining faqat laboratoriya yoki tadqiqot muassasalarida emas, balki iqtisodiyotning barcha jabhalaridagi hamkorlik, aloqalar va iqtisodiy siyosat asosida shakllanishi ta'kidlangan.

Mazkur tushunchaga qo'shilgan holda, **Bengt-Oke Lundvall** milliy innovatsiya tizimini bilim yaratish va uni tarqatishdagi o'zaro hamkorlik jarayoni sifatida ta'riflaydi: “Milliy innovatsiya tizimi — bu iqtisodiy jihatdan foydalanilishi mumkin bo'lgan yangi bilimlarni ishlab chiqish, tarqatish va qo'llash jarayonlarida o'zaro ta'sir etuvchi elementlar va munosabatlar majmuasidir. Ularning aksariyati millat ichida joylashgan yoki unga bog'langan bo'ladi.” [2] Lundvall ta'rifi innovatsiya jarayonining ko'proq o'rganish va o'zaro ta'sirga asoslangan ijtimoiy jarayon ekanini ko'rsatadi. Uningcha, innovatsiya — faqat texnologik jarayon emas, balki ijtimoiy, ta'limiy va iqtisodiy munosabatlar samarasidir.

Shuningdek, amerikalik iqtisodchi **Richard R. Nelson** ham milliy innovatsiya tizimini iqtisodiyotning institutsional asoslariga bog'liq holda ta'riflaydi: "Milliy innovatsiya tizimi — bu milliy kompaniyalarning innovatsion samaradorligini belgilab beruvchi o'zaro hamkorlikdagi institutlar majmuasidir." [3] Nelson ta'rifida e'tibor markazida milliy miqyosdagi korxonalarning innovatsion salohiyati turibdi. Unga ko'ra, davlat muassasalari, oliy ta'lim, tadqiqot institutlari, moliyaviy tizim va boshqa omillar o'rtasidagi hamkorlik iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishini ta'minlaydi.

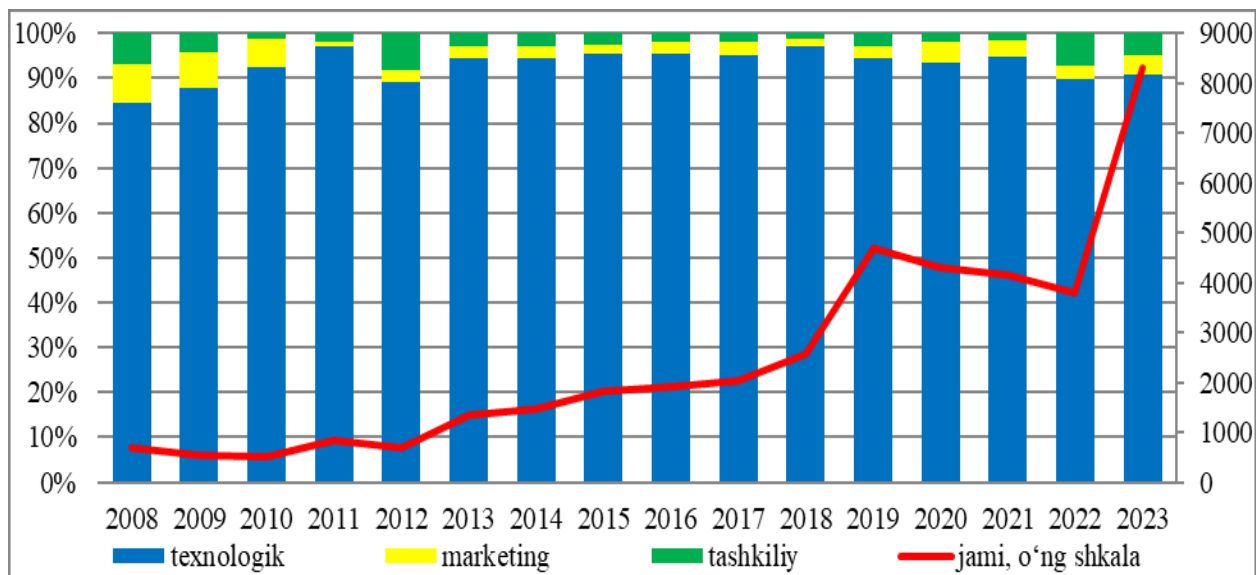
Umuman olganda, bu olimlarning ta'riflarini tahlil qilish natijasida, **milliy innovatsiya tizimi** — bu davlat ichidagi turli sub'ektlar (davlat, ilmiy muassasalar, biznes, ta'lim tizimi, fuqarolik jamiyati) o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan, yangi bilim va texnologiyalarni yaratish va joriy etishga qaratilgan murakkab institutsional tizimdir. Uning samaradorligi mamlakatning innovatsion salohiyati va iqtisodiy o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Innovatsion tizimning asosiy elementlariga davlat siyosati, ilm-fan, ta'lim muassasalari, xususiyl sektor, investitsiyalar, startaplarni kiritish mumkin. Davlat milliy innovatsion tizimning markaziy elementlaridan biri bo'lib, u huquqiy baza, moliyaviy rag'bat, strategik rejalar orqali innovatsiya faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Davlatning roli haqida Lundvall [4] quyidagicha ta'kidlaydi: "Hukumatlar innovatsion tizimlarning shakllanishida muhim o'rin tutadi, chunki ular institutlarni shakllantiradi va o'zaro hamkorlik hamda o'rganish uchun sharoit yaratadi."

Shuningdek, Innovatsiya jarayonining asosiy drayverlaridan biri — bu ilmiy tadqiqot faoliyatidir. Bu sohani ilmiy markazlar, universitetlar va R&D (Research and Development) laboratoriyalari ta'minlaydi. Nelson [5] bu haqda shunday deydi: "Tadqiqot sektori — innovatsiyalar yaratiladigan asosiy bilim bazasini shakllantiradi."

"Kuchli moliyaviy infratuzilma va venchur kapitalga yetishim — innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega."

Innovatsion ekotizim — bu turli sub'ektlar, institutlar, kompaniyalar, universitetlar, davlat idoralari va boshqa tashkilotlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va hamkorlik natijasida yaratiladigan dinamik va o'zaro ta'sir qiluvchi innovatsiya muhiti.

1-rasm. Joriy qilingan innovatsiyalar soni (birlikda) va ularning tarkibi (jamiga nisbatan % da)¹

O'zbekistonda texnologik parklar, biznes-inkubatorlar va startap ekotizimini rivojlantirish davlat tomonidan katta e'tiborga olinmoqda. Quyidagi yo'nalishlar muhim:

- Qonunchilikni takomillashtirish.
- Innovatsion infratuzilmani yaratish.
- Investitsiyalarni jalb qilish.
- Kadrlarni tayyorlash va ilmiy salohiyatni oshirish.

O'zbekistonda texnoparklarning asosiy faoliyat ko'rsatkichlari

	2019	2020	2021	2022	2023
Umumiy soni, yil oxiriga	3	10	7	21	23
Tarkibidagi korxonalar soni, yil oxiriga	49	484	56	1077	1694
Ishlab chiqarilgan tovar va xizmatlar hajmi, mlrd. so'm	202,9	252,2	494,5	427,2	910,4
Eksport qilingan tovar va xizmatlar hajmi, mlrd. so'm	60,8	46,6	97,4	139,6	153,8
Asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi, mlrd. so'm	9,1	67,7	17,5	156,4	681,0

¹ Manba: Statistika agentligi ma'lumotlari <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/social-protection-2>.

Texnologik parklar, biznes-inkubatorlar va startap ekotizimi — milliy innovatsiya tizimidagi muhim bo'g'inlardir. Ular innovatsiya jarayonini tezlashtirish, yangi ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda ushbu elementlarni samarali rivojlantirish orqali mamlakatning raqobatbardoshligi oshishi mumkin.

O'zbekistonda innovatsion rivojlanishga o'tishning qonunchilik, tashkiliy, moddiy-iqtisodiy asoslari yaratilgan. Lekin, innovatsion iqtisodiyotga o'tishning yuqorida keltirilgan deyarli barcha omillari bo'lishiga qaramacdan O'zbekistonda bu sohada ayrim quyidagi muammolar caqlanib qolmoqda:

-innovatsion iqtisodiyotga o'tishda talab etiladigan infratuzilmaning hududlar kesimida nomutanosib, notekic rivojlanganligi. Eng samarali va istiqbolli innovatsion ishlab chiqarishning markaziy shaharlarda to'planib qolganligi, mamlakatning boshqa hududlari asosan xom ashyo ishlab chiqaruvchi va yetkazib beruvchilarga aylanib qolganligi.

Respublikada samarali, barqaror iqtisodiy o'sishga erishishdagi mavjud muammolar tahlili shuni ko'rsatadiki, mustaqillik yillarida misli ko'rilmagan natijalarni qo'lga kiritish bilan bir qatorda bartaraf etilishi lozim bo'lgan masalalar ham borligi anqlandi. Mazkur masalalarning hal etilishi o'ylaymizki, iqtisodiy o'sishning ichki imkoniyatlaridan yanada samarali foydalanishga, innovatsion ishlab chiqarishni shakllantirishga va halqimizning farovonligini yukaltirishda ijobiy ta'sir qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:/REFERENCES:

1. Freeman, C. (1987). *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. London: Pinter Publishers.
2. Lundvall, B.-Å. (Ed.). (1992). *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London: Pinter Publishers.
3. Nelson, R. R. (Ed.). (1993). *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*. New York: Oxford University Press.
4. Lundvall, B.-Å. (1992). *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London: Pinter Publishers.
5. Nelson, R. R. (1993). *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*. Oxford University Press.